

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«Ужгородський національний університет»**

І. Козубовська, Ж. Милян, С. Васьків

**СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З ДІТЬМИ-МІГРАНТАМИ
ДОШКІЛЬНОГО І МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ:
ЗАРУБІЖНИЙ І ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД
(методичні рекомендації)**

Ужгород – 2024

УДК 371.364

Рецензенти :

доктор педагогічних наук, професор Повідайчик О.С.

доктор педагогічних наук, професор Товканець О.С.

Затверджено на засіданні вченої ради факультету суспільних наук
(протокол № 12 від 27.06.2024 р.)

Відповідальна за випуск:

кандидат педагогічних наук, доцент Ваколя З.М.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ І. ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ АДАПТАЦІЇ МІГРАНТІВ У НОВОМУ СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ	6
РОЗДІЛ ІІ. ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ В ДІЯЛЬНОСТІ «ДОШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ПРОСТОРУ ДЛЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ДІТЕЙ»	20
ВИСНОВКИ	31
ЛІТЕРАТУРА	33

ВСТУП

У кінці XX на початку XXI століття набули значного поширення міграційні процеси у всьому світі. Воєнна агресія Росії проти України стала поштовхом для активізації міграційних процесів в Україні. Відомо, що міграція – це переміщення людей з однієї території на іншу. Вона може бути зовнішньою (зміна країни постійного проживання) і внутрішньою (переміщення людей з одного регіону країни в інший). Відзначимо, що для України на сьогоднішній день характерними є обидва види міграції. Частина населення в зв'язку з війною виїхала в зарубіжні країни, інша частина змінила місце проживання в межах України, наприклад, багато українців зі східних регіонів переїхали в більш безпечні – західні.

Поряд із прийнятою класифікацією міграції (внутрішня й зовнішня) часто виділяють особливий тип міграції – етнічну. У процесі міграції беруть участь три сторони – суспільство, яке відпускає мігрантів, суспільство, яке їх приймає і, власне, самі мігранти. Природа міграції визначається тим, як ці сторони взаємодіють. Міграція може вважатися етнічною, якщо в сприйнятті мігрантом суспільства й суспільством мігранта переважають етнокультурні ознаки. Етнічна міграція відбувається в ситуації, коли взаємодіючими сторонами виявляються суспільство одного етнокультурного середовища, мігрант і інше, етнічно відмінне від першого, середовище, а також, коли мігрант починає ототожнювати себе із середовищем, що приймає, відчужуючись від середовища, що відпускає. Відчуження досягає найбільшої сили при негативному сприйнятті мігрантом середовища, що відпускає, і, навпаки. Мігрант приймає рішення щодо переїзду під тиском обставин, які зазвичай порівнюються з уявленнями про людську безпеку, яка є єдністю природних і соціальних умов існування людини, що забезпечують їй виживання, добробут і свободу. Для окремої людини безпека визначається захищеністю від голоду, нещастя, насильства, хвороб і т. д. Але мінімальна людська безпека не обмежується тільки фізичною безпекою. Існує також економічна безпека – право

на працю, задоволення основних потреб і соціальна безпека – захист людини суспільними інститутами, державою.

Найбільший приплив нелегальних мігрантів зазвичай відчувають країни з високим рівнем економічного і соціального розвитку.

Міграція в переважній більшості випадків зумовлює виникнення низки проблем як для самих мігрантів, так і для населення країни чи регіону, який їх приймає. Наслідком міграції часто стає загострення протиріч між мігрантами і корінними жителями, оскільки мігранти мають свою культуру, цінності, звичаї, норми поведінки. Зазвичай період адаптації мігрантів до нових умов проходить досить важко, вони потребують допомоги і підтримки. Безперечно, проблема мігрантів, умов їх успішної адаптації заслуговує уваги.

Аналіз наукової літератури дає підстави стверджувати, що різні аспекти явища міграції досліджуються вітчизняними вченими. Серед них – філософи, соціологи, юристи, економісти, етнографи, психологи, педагоги (В. Антонюк, О. Гладун, А. Доценко, О. Литвинчук, О. Малиновська, М. Романюк, М. Прибуткова, В. Рюль, М. Слюсаревський, М. Шульга, О. Хомра, О. Юрківський та ін.). Зокрема, О. Хомра систематизує різні визначення поняття «міграція», М. Прибуткова досліджує явище міграції у вузькому і широкому значенні, М. Слюсаревський аналізує чинники міграції, В. Рюль зосереджує увагу на аналізі трудової міграції, О. Литвинчук і О. Юрківський розглядають міграційні процеси в умовах війни. Проте далеко не всі аспекти міграції досліджені детально.

Водночас, зауважимо, що в багатьох зарубіжних країнах є значні здобутки у вивченні різних аспектів міграції. Особливо це стосується США, які відомі як країна мігрантів. Вважаємо доцільним вивчення зарубіжного досвіду, зокрема, особливостей адаптації мігрантів.

Метою методичних рекомендацій є аналіз факторів, які впливають на адаптацію мігрантів в новому соціально-культурному середовищі та особливостей соціально-педагогічної роботи з мігрантами, зокрема, неповнолітніми.

РОЗДІЛ І. ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ АДАПТАЦІЇ МІГРАНТІВ У НОВОМУ СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ

Проблема мігрантів є дуже актуальною у багатьох зарубіжних країнах, зокрема, США, які, фактично, є країною мігрантів. Тому різні аспекти цієї проблеми активно досліджуються американськими вченими [1; 2].

Однією з основних проблем мігрантів є адаптація до умов життя в новому соціально-культурному середовищі. Адаптація поєднує процес пристосування індивіда до соціально-значимих інноваційних змін, які періодично виникають, і відповідну їм послідовність незавершених адаптивних станів, що нашаровуються один на одного. Адаптація – це незавершений, дискретний за часом процес включення людини в нові форми, умови, відносини життєдіяльності, неодмінний компонент життя людини, тому що її життєве середовище (фізичне, психічне, соціальне, інформаційне) не буває повністю стабільним, воно завжди змінюється.

У зарубіжній крос-культурній психології значний внесок у дослідження факторів, що визначають успішність входження в нову культуру, внесли К. Уорд, Я. Кім, Д. Беррі, С. Бочнер, А. Фурнхем, А. Черч, І. Селмер, Ф. Ченг і С. Ченг та інші. Підхід, який поєднує всі ці дослідження, полягає в тому, що фактори, які сприяють або ж ускладнюють адаптаційний процес, вивчаються в контексті конкретного виду міжкультурної адаптації (психологічної, соціально-культурної, економічної).

Велика кількість досліджень присвячена тому, як особистісні характеристики впливають на адаптивність мігрантів. Результати досліджень показали, що найбільш значимими прогностичними характеристиками індивіда при міжкультурній адаптації є доброзичливість, екстраверсія й готовність прийняти новий досвід. Вчені пропонують класифікацію факторів міжкультурної адаптації, наприклад, індивідуальні (демографічні й особистісні) і групові фактори. До перших відносяться такі фактори як вік, стать, освіта, особистісні характеристики, мотивація, очікування й життєвий досвід мігрантів.

Вік. Доведено, що швидше і успішніше адаптуються маленькі діти за наявності сприятливих умов. Неповнолітні зазвичай відчувають значні труднощі в школі, на вулиці, спілкуючись з ровесниками, які належать до іншої культури. Вони повинні бути схожі на своїх однолітків: зовні, манерами, мовою й думками, а це не завжди вдається. Водночас, підліткове середовище досить жорстке, воно не терпить відмінностей, невідповідності. Дуже важко адаптуватися до нового середовища мігрантам похилого віку.

Стать. Є суперечливі дані досліджень на цю тему. У жінок – мігрантів відзначається більш високий рівень тривожності, невпевненість у майбутньому, незадоволеність відносинами з місцевим населенням. У той же час вони більшою мірою орієнтовані на себе, більше розраховують на свої внутрішні сили, готові до більш широкого спектру можливих видів діяльності. Успішність жінок у процесі адаптації у великій мері залежить від особливостей самої міграції.

Освіта. Вважається, що високий рівень освіти є фактором, що знижує відчуття стресу адаптації до нової культури. Мігранти з низьким рівнем освіти схильні пояснювати свої невдачі зовнішніми обставинами, а з високим рівнем освіти – брати відповідальність за свою життєву ситуацію на себе.

Особистісні особливості. Мотивація. Дослідження, проведені в багатьох країнах, показали, що мотивація є досить важливим фактором успішної адаптації мігрантів. Якщо вони прагнуть знайти хорошу роботу, мріють про кар'єрне зростання, забезпечення достойного майбутнього для себе і своїх дітей, то це змушує їх вивчати мову, культуру, звичаї нової для них країни, намагатися пристосуватися до нових умов.

Очікування тісно пов'язані з мотивацією. Несприятливо впливають на процес адаптації мігрантів як завищені, так і занижені очікування. Низькі очікування зазвичай приводять до кращого пристосування. У дослідженнях науковців відзначається, що в багатьох випадках в міру наближення дати еміграції в потенційних мігрантів відбувається «прикрашення» образу країни міграції та її населення, що надалі викликає певні труднощі в адаптації. При

реєміграції спостерігається зворотний процес – приписування негативних характеристик як країні, яку покидають колишні мігранти, так і її громадянам. Зауважимо, що ці процеси зараз чітко простежуються в Україні. Частина громадян, які виїхали в інші країни, маючи при цьому завищені очікування щодо їх проживання за кордоном, відчули розчарування і повертаються додому, піддаючи критиці країну їх тимчасового перебування.

Знання про нову культуру. Переміщення в іншу країну вимагає від мігранта вивчення мови й культури, історії країни переміщення, умов життя в цій країні. Особливо велике значення має знання мови. Мовна компетентність не тільки зменшує почуття безпорадності і залежності, але й допомагає заслужити повагу місцевих жителів. Мова – це ніби «двері» у нову культуру [3; 4].

Групові фактори міжкультурної адаптації – характеристики взаємодіючих культур. Ступінь подібності або відмінності між культурами – *культурна дистанція*. Для оцінки ступеня подібності культур використовується індекс культурної дистанції, який включає мову, релігію, структуру родини, рівень освіти, матеріальний комфорт, кліматичні умови, їжу, одяг та ін.

На суб'єктивне сприйняття ступеня подібності і відмінності між культурами впливають: наявність або відсутність конфліктів в історії відносин між народами; ступінь знайомства з культурою й мовою. На сприйняття культурної дистанції також впливає рівність або нерівність статусів і наявність або відсутність загальних цілей.

У працях багатьох американських учених(Д. Бенкс, Д. Беррі, С. Ніето), присвячених вивченню адаптації мігрантів, розглядаються різні типи стратегій поведінки груп та індивідів в умовах нового середовища : інтеграція, коли кожна із взаємодіючих груп та їх представники зберігають свою культуру, але одночасно встановлюють тісні контакти між собою; асиміляція, коли група та її члени втрачають свою культуру, але підтримують контакти з іншою культурою; сепаратизм/сегрегація, коли група та її члени, зберігаючи свою культуру, відмовляються від контактів з іншою культурою або відкинуті нею;

маргіналізація, коли група та її члени втрачають свою культуру, але не встановлюють тісних контактів з іншою культурою.

Успішність адаптації не означає відмову від своїх традиційних культурних цінностей і повне прийняття іншої культури (у цьому випадку мова йде, більш ймовірно, не про адаптацію, а про асиміляцію), це – здатність у такий спосіб поєднати різні цінності, щоб освоїти і прийняти нові культурні норми і правила, зберігаючи власну самобутність. Між стратегіями акультурації й успішністю адаптації індивіда в будь-якому іншокультурному оточенні існують міцні зв'язки: найбільший успіх досягається в результаті інтеграції, найменший – у результаті маргіналізації, при цьому асиміляція й сепаратизм займають проміжну позицію.

Соціально-психологічна адаптація – це можливість безконфліктного існування в умовах країни, яка приймає мігрантів. Вона не передбачає відмови від національних переваг. Асиміляція (від лат. *assimilatio* - уподібнення, засвоєння), в антропології – злиття одного народу з іншим із втратою одним із них своєї мови, культури (вона поглинається й перестає існувати), національної самосвідомості. Її ще називають етнічним поглинанням. Розрізняють природну асиміляцію, що виникає при контакті етнічно різнорідних груп населення, змішаних шлюбів і т. п., і насильницьку, характерну для країн, де національності нерівноправні. Слід також розрізняти соціально-психологічну адаптацію й асиміляцію.

Опираючись на теорію А. Маслоу, вважаємо, що вибір найбільш успішного варіанту адаптації – інтеграції буде визначатися наявністю прагнення переселенців до реалізації потреб вищого рівня: потреби в самоповазі й самоактуалізації.. Показниками соціально-психологічної адаптованості може служити позитивна оцінка особистістю своїх суб'єктивних можливостей, ціннісних орієнтацій, емоційного тла, рівня активності, які змінюються залежно від етапу процесу соціально-психологічної адаптації. Успішність соціально-психологічної адаптованості до умов міграції залежить від володіння необхідними соціально-психологічними якостями особистості й організації соціально-психологічної допомоги, зокрема психолого-

педагогічного супроводу процесу адаптації. Для сучасної психології характерне визнання наступних функцій соціально-психологічної адаптації: досягнення оптимальної рівноваги в динамічній системі «особистість – соціальне середовище»; максимальний розвиток і прояв творчого потенціалу особистості; поліпшення спілкування і взаємин; підвищення ефективності діяльності; самопізнання й самореалізація особистості, що адаптується; збереження психічного здоров'я.

Соціальна ідентифікація. Зміни в процесі акультурації стосуються багатьох аспектів, але фундаментальні проблеми пов'язані саме з культурною ідентичністю. Культурна ідентифікація – корінна людська потреба. Е. Фромм здійснив класифікацію людських потреб. Першою він називає потребу в спілкуванні, у міжособистісних зв'язках. Ізольована, штучно викинута із суспільства людина де-соціалізується, втрачає культурні стандарти. Друга потреба визначається як потреба у творчості. Третя – потреба у відчутті свого глибокого коріння. Четверта потреба – прагнення до пізнання. І п'ята – прагнення до ідентифікації, до уподібнення. Людині потрібна система орієнтації. Ідентифікація – це процес ототожнення особистості з образом іншої людини, групою, націями, формування й виявлення власної ідентичності. Історія свідчить, що групи людей, які досягли згуртованості на основі расової, етнічної, релігійної спільності виживають краще, ніж ті, які не зуміли це зробити. Таким чином, ідентифікація є одним з основних видів зв'язку людських співтовариств і процесом, що підсилює особистісний потенціал національної культури.

Особливе значення для успішної міжкультурної адаптації має *соціально-економічний статус* мігранта. Стрес акультурації зв'язаний, насамперед, з низьким соціально-економічним статусом. Наявність роботи, особливо відповідної освіти, спеціальності, рівню кваліфікації, не тільки створює матеріальне благополуччя мігранта і його родини, але й реально включає його в соціальні структури нового суспільства, у реалізацію загальних цілей. Однак

більшість мігрантів мали низький соціально-економічний статус у себе на батьківщині й крос-культурне переміщення цю проблему, як правило, не вирішує.

Емпіричні дослідження, проведені вченими, показують зв'язок несприятливих умов життя, що існують у переміщених осіб, етнічних меншин із втратою відчуття контролю над результатами своїх зусиль, що в підсумку приводить до формування в них тенденції пояснювати свої життєві труднощі причинами зовнішнього порядку. Це виражається спочатку в зниженні інтенсивності їх зусиль щодо поліпшенню своїх життєвих обставин, а потім приводить взагалі до відмови від яких-небудь дій, спрямованих на подолання життєвих труднощів. Люди, що почувають себе безпомічними в одній ситуації, скоріше будуть проявляти безпорадність і в інших подібних ситуаціях [5].

Соціально-психологічна підтримка – один з основних факторів, що сприяє успішній адаптації і збереженню психічного здоров'я індивіда в процесі крос-культурних переміщень. Вона може надаватися друзями, знайомими, співвітчизниками, які давно проживають в цій країні, громадянами країни, в яку прибув мігрант, різними соціальними службами [6]. В результаті підвищується адаптаційний ресурс мігранта, покращується його самопочуття, зростає впевненість в собі. Такі зв'язки, безперечно, є важливими для мігранта, проте існування культурних анклавів може перешкоджати прагненню до інтеграції в нову культуру. Соціально-психологічна підтримка може мати різні напрямки, містити *емоційний, інформаційний та інструментальний* компоненти.

Відсутність повноцінного спілкування і взаємодії з місцевим населенням приводить до виникнення почуття відчуженості, непотрібності й марності. Як показано в ряді досліджень, успішна адаптація мігрантів пов'язана з параметрами суспільства, що приймає, ставленням населення до культурних і національних відмінностей, з його установками на ігнорування й відкидання або, навпаки, прийняття і взаємодію з людьми іншої національності.

Безперечно, одним з вагомих факторів, що впливають на процес адаптації, є ставлення місцевих жителів до мігрантів. Негативне ставлення місцевого

населення до мігрантів є чинником, що ускладнює їх адаптацію. Ставлення населення регіону, який приймає мігрантів, зазвичай має тимчасову динаміку, яка проявляється на початку у формі співчуття й надання допомоги, а наприкінці в байдужності, іноді навіть негативізму стосовно них [7; 8].

Існує низка причин, через які мігранти і населення, що їх приймає, зазнають труднощі у розумінні і взаємодії. Це: риси характеру, які часто набувають акцентуації в результаті екстремальних життєвих ситуацій, ускладнюють спілкування мігрантів з іншими людьми; відмінності в традиціях, звичаях, установках, поведінці, ціннісних орієнтаціях, що сформувалися в різних умовах; параметри суспільства, що приймає, його установки на ігнорування, відкидання або прийняття і взаємодію з людьми іншої культури; соціально-психологічні феномени: прояв фаворитизму представниками домінуючих груп населення в суспільстві, що приймає; негативні стереотипи «чужої» групи, які мають важливе значення у виникненні упереджень і дискримінації з боку суспільства, що приймає; об'єктивні причини, пов'язані із загальною економічною ситуацією в країні і регіоні.

Особливої уваги вимагають питання адаптації до нових умов неповнолітніх мігрантів.

Якщо маленьким дітям-мігрантам трохи легше пристосуватися до нових умов, вони не відчують значних труднощів в адаптації, то міграція істотно впливає на індивідуально-психологічні особливості особистості в старшому дошкільному і шкільному віці, проявляючи себе на рівні особистості, особливостях міжособистісної взаємодії, у ставленні до навколишніх людей, а також у типі міжособистісної поведінки індивіда, специфіці міжгрупової взаємодії, зазвичай обумовленої етнічною ідентичністю.

З одного боку, в одному освітньому просторі виявляються неповнолітні з різними культурними традиціями, цінностями, стереотипами поведінки, з різних соціальних верств, що часом перешкоджає встановленню оптимальних взаємин серед них; з іншого, саме в період дитинства і юності пізнаються й

інтеріоризуються вищі цінності людини, складається її смислова життєва концепція, формується ставлення до себе й інших, освоюються різні соціальні ролі й вимоги, виробляються моделі поведінки [9; 10].

Серед неповнолітніх мігрантів виділяються 2 типи. *Перший тип* - діти інших національностей, які добре володіють англійською мовою, з підвищеною здатністю до соціальної адаптації; довіра до себе в них виражена набагато сильніше, ніж довіра до соціального світу, який сприймається як ворожий, однак. відкриту агресію вони проявляють рідко. *Другий тип* — діти інших національностей, які недостатньо добре володіють англійською мовою (простежується вираження недовіри до себе, пошук опори у вчителів, вихователів, прагнення їм сподобатися, послужливість). Діти-мігранти перебувають в особливо важких умовах: культура дитини відрізняється від культури середовища нового місцезнаходження; вони зазвичай є вихідцями з малозабезпечених верств суспільства, соціально незахищені, не знають або слабо знають мову країни і, відповідно, освітньої системи. У процесі інтеграції є ризик втратити власну мову і культурні особливості своєї особистості. Все це ускладнює процеси навчання і виховання, соціалізації й адаптації і вимагає педагогічної допомоги й підтримки.

У США проводиться значна робота з адаптації неповнолітніх мігрантів до умов нового соціально-культурного простору.

Соціально-педагогічна підтримка дітей-мігрантів здійснюється в наступних напрямках:

- соціокомунікативна підтримка: передбачає систематичне знайомство з культурою, мовою, нормами поведінки країни перебування;
- лінгвістична підтримка і специфічне викладання навчальних предметів: білінгвальне навчання (мовою більшості (державною) й мовою мігрантів), що сприяє успішності школярів, допомагає їм долати труднощі при вивченні соціальних наук, історії, природознавства, де використовується понятійна лексика, взята з домінуючої мови;

- робота з батьками стосовно залучення їх дітей до домінуючої культури в багатонаціональному й багатокультурному середовищі.

Суттєвий наголос ставиться на полікультурній освіті.

У результаті проведеного аналізу педагогічної, філософської, соціологічної й психологічної літератури з проблем полікультурної освіти, особливостей освітнього простору, можна зробити висновок про те, що адаптивний культурно-освітній простір покликаний реалізовувати ціннісне, шанобливе ставлення до особистості, гуманні відносини між людьми. Такий культурно-освітній простір забезпечує можливість культурного самовираження особистості, прилучення її до світових і регіональних культурно-історичних цінностей, підвищення рівня професійної підготовки й майстерності педагога, його педагогічної культури і здійснення міжкультурної комунікації.

Поняття культури відіграє важливу роль у становленні самосвідомості особистості. Незважаючи на наявність загальних характерних рис, кожна культура унікальна і має свій особливий характер. Міжнаціональний характер сучасного суспільства ставить перед освітою завдання виховання поваги до міжкультурних відмінностей народів, що проживають не тільки в одному регіоні, але й у всьому світі, а також формування навичок ефективної міжкультурної комунікації як особливого типу культури, що характеризується взаємодією культур і прагненням до міжнаціональної згоди у всіх сферах спілкування. В умовах демократизації суспільства особливу актуальність здобувають завдання підготовки молоді до життя в громадянському полікультурному суспільстві. У таких умовах людина, перебуваючи на межі культур, вирішує для себе два важливі завдання: збереження своєї культурної ідентичності й можливість гармонічної адаптації в полікультурному середовищі.

Державна політика США, спрямована на створення умов для взаємоповаги представників різних культур, національностей, віросповідань, проявляється у всіх сферах суспільної діяльності, у тому числі й в освіті. Метою освіти в сучасній гуманітарній парадигмі є осмислення моральною особистістю свого місця у світі й оволодіння способами взаємодії з ним. Особливість і самобутність культури рідного

народу здатні допомогти мігрантам глибше зрозуміти національний характер, моральні й духовні принципи й ідеали іншого народу і перейнятися повагою до їхніх носіїв. Така взаємоповага передбачає формування культури міжнаціонального спілкування, допомагає запобігти конфліктам.

Інтерес до американського досвіду в галузі освіти мігрантів обумовлений тим, що в США досвід педагогічної роботи з мігрантами має багаторічну практику. Перші програми допомоги й підтримки мігрантів були розроблені в Америці наприкінці 50-х - початку 60-х років XX-го століття. Сучасні освітні програми для мігрантів при Департаменті освіти США призначені для мігрантів, що мають пробіли в навчанні через постійні переїзди. Дані програми забезпечують рівні можливості для одержання освіти всім учням. Такі програми також забезпечують мігрантам можливість одержання вищої або середньої спеціальної освіти. При Департаменті освіти США розроблені програми для учнів 1-12 класів школи, студентів коледжів у віці до 22 років, а також для дорослих з підвищення кваліфікації й перепідготовці фахівців. Основним завданням при розробці освітніх програм для мігрантів є їхня уніфікація. Департамент освіти пояснює це тим, що поліпшення якості освіти повинно відбуватися одночасно у всій країні, а також тим, що мігранти при переїзді в інший штат повинні одержати можливість продовжити свою освіту на вищому рівні. Отже, будь-яка освітня програма для мігрантів покликана відповідати федеральним вимогам до розробки таких програм.

На федеральному рівні освітні програми для мігрантів є частиною Федерального Акту про початкову й середню освіту (ESEA), який ґрунтується на п'яти загальних для всієї країни положеннях:

1. Освітні стандарти.
2. Критерії оцінки.
3. Процес навчання.
4. Професійна підготовка вчителів і вихователів.
5. Співробітництво шкіл і закладів дошкільної освіти з батьками мігрантів, а також з організаціями, що виявляють сприяння мігрантам.

Аналіз документів дає можливість зробити висновок про те, що полікультурна освіта тісно пов'язана з освітою мігрантів. Згідно з документами Департаменту освіти США, виділяються наступні основні цілі освітніх програм для мігрантів: будь-яка освітня програма спрямована на надання допомоги мігрантам в одержанні освіти; освіта мігрантів в американському суспільстві повинен відповідати загальнонаціональним освітнім стандартам

Для досягнення цих цілей необхідно визначити максимальний рівень підготовки мігрантів; створити умови для підвищення рівня їх підготовки; створити однакові умови для навчання мігрантів у всіх штатах; виробити однакові вимоги до організації освітнього процесу як для звичайних учнів, так і для мігрантів; залучати батьків в освітній процес; забезпечити умови вибору рівня освіти; надати допомогу психологів; надати можливість безкоштовного вивчення мови, яка прийнята в державі.

У США значна роль в адаптації неповнолітніх мігрантів належить соціальним педагогам і соціальним працівникам. Соціальний педагог і соціальний працівник, працюючи з неповнолітніми мігрантами, які мають труднощі в адаптації, контактують з різними громадськими організаціями, суспільними інститутами для повноцінної профілактичної роботи і виконують функції: прогностичну, конструктивну, організаторську, інтегративну; безпосередньо взаємодіючи з групами й окремими дітьми, особливо в контакті з психологами й учителями, вихователями ЗДО. виконують функції діагноста; організовуючи вчителів, батьків, працюючи з ними, консультуючи їх, контролюючи, залучаючи до відповідальності, виконують функції консультанта, координатора й контролера; безпосередньо працюючи з неповнолітніми, які мають відхилення в адаптації, виконують функції: виховну, посередницьку, консультативну; залучаючи до роботи з дезадаптованими дітьми юристів, медиків, економістів, виконують посередницькі функції; нейтралізуючи негативний вплив середовища, використовуючи для захисту дітей правові знання – правознавчі функції. Виконувати всі ці функції дуже нелегко. Бути, з одного боку, добрим, чуйним, емпатійним, делікатним, тактовним, коли мова йде про спілкування з дезадаптованими неповнолітніми, батьками, вчителями. І

одночасно – бути борцем, суспільним діячем, підприємцем, правознавцем, коли мова йде про захист дітей, необхідність відстоювати їх права. Різноманіття функцій соціально-педагогічних працівників вимагає від них достатнього великого спектра індивідуально-професійних якостей, знань, умінь, навичок, професійної готовності до роботи з неповнолітніми з метою забезпечення їх успішної адаптації. Тому в США велика увага звертається на професійну підготовку соціально-педагогічних працівників, в тому числі й до роботи з мігрантами [11-13].

Аналіз праць американських учених (М. Беннет, Д. Бенкс, С. Ніето та ін.) дає підстави для визначення 4 блоків у структурі готовності соціально-педагогічних працівників до роботи з неповнолітніми мігрантами: мотиваційно-цільовий, змістовий, процесуальний і контрольно-вольовий.

Мотиваційно-цільовий блок передбачає чітко виражену професійну спрямованість соціального педагога, вихователя (соціального працівника) і наявність певних професійно-особистісних якостей. Перша група – якості, що мало залежать від професійної підготовки; друга група – особистісні якості, які можуть перетерпіти істотні зміни в процесі підготовки, і третя група – суто професійні якості. До першої групи можна віднести такі якості, як любов до дітей, доброту, емпатію, делікатність, працездатність, енергійність, ініціативність, низький рівень тривожності; до другої групи – відповідальність, працьовитість, позитивну моральну спрямованість, організованість, дисциплінованість, високий рівень моральних цінностей; і до третьої – уміння спілкуватися з навколишніми, ерудиція, критичність і самостійність мислення, організованість, уміння займатися самовдосконаленням, самодіагностикою, бути креативним, прагнути до творчості та інші.

Таким чином, мотиваційно-цільовий блок у діяльності соціально-педагогічних працівників з неповнолітніми з відхиленнями в адаптації проявляється в педагогічній спрямованості, любові до дітей, прагненні допомогти, чуйності, справедливості, комунікативності, організованості, доброзичливості, уважності в роботі з батьками, вчителями, представниками громадськості, наполегливості, завзятості при нейтралізації

негативних факторів середовища, самокритичності, бажанні вдосконалювати здатність до соціально-педагогічної діяльності і творчі можливості.

Другий (змістовий) блок включає знання: сутності процесів соціалізації і адаптації особистості; психології дезадаптації, її видів, типів, механізмів, рівнів, основних факторів, що сприяють її виникненню; специфіки дошкільного, молодшого шкільного і підліткового віку і своєрідності прояву в цьому віці відхилень в адаптації; значення і сутності профілактичної, корекційної і реабілітаційної діяльності в роботі з дезадаптованими дітьми; методів діагностики, що сприяють виявленню індивідуальних особливостей проблемних дітей, своєрідності груп, у які вони входять, людей, з якими спілкуються; особливостей соціуму: позитивних і негативних властивостей тих, хто виховує дітей (учителів, працівників ЗДО, батьків, родичів, інших); концепцій профілактичної й корекційно-реабілітаційної роботи різних учених; концепцій попередження й подолання відхилень в адаптації.

Третій (процесуальний блок) – це блок умінь і навичок, які соціально-педагогічні працівники повинні реалізовувати в практичній діяльності: відбирати необхідні методи для тієї або іншої діагностики; діагностувати своєрідність учня, його відхилення в адаптації, види, типи, рівні проявів відхилень, його позитивні й негативні якості, фактори, які сприяли виникненню відхилень в адаптації; діагностувати своєрідність групи, в яку включений неповнолітній, її вплив на його адаптацію; діагностувати мікросоціум, позитивні й негативні фактори середовища; допомагати організовувати залучення різних суспільних інститутів і служб для подолання дезадаптації неповнолітніх, при необхідності нейтралізувати негативний вплив; розробляти групову й індивідуальну стратегію роботи з неповнолітніми і використовувати її на практиці.

Четвертий (контрольно-вольовий) блок включає здатність до самонавчання, самоконтролю, самодисципліни, самооцінки, з одного боку, і здатність змусити себе змінюватися і змінювати інших відповідно до поставлених цілей – з іншого боку. Цей блок повинен бути практично контролером трьох попередніх блоків і більше всіх пов'язаний із самовихованням і самовдосконаленням особистості виконавця соціально-педагогічної діяльності. Зазначені вище параметри психолого-педагогічної готовності

зумовлюють специфіку підготовки майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників до профілактичної, корекційної, реабілітаційної роботи з неповнолітніми.

Цікавою стратегією підготовки соціально-педагогічних працівників до роботи в полікультурному регіоні, де перебувають мігранти, може бути *стратегія соціально активних дій*, яка інтенсивно розвивається в США. Ця стратегія спрямована на взаємодію з населенням полікультурного регіону через надання педагогічної допомоги й підтримки дітям у розвитку в них готовності до усвідомлених рішень і до індивідуальних соціальних і громадянських дій заради розвитку демократичного способу життя.

В американській культурі історично склалася традиція об'єднання різних культурних груп за різними ознаками (етнічними, соціально-економічними, релігійними, тендерними та іншими), що проживають на обмеженій території. Так звані співтовариства або громади, чи спільноти (community) відігравали значну роль в історії американського суспільства, тому що саме ці об'єднання допомагали першим переселенцям вижити в нових, незвичних, іноді небезпечних умовах. Історична традиція трансформувалася у свого роду мікро-соціум, що володіє значною виховною, соціально-адаптивною функцією, яка допомагає зберігати культурні традиції певної групи.

Кожний новий учитель до того, як він буде допущений до роботи в школі, повинен скласти іспит на знання особливостей спільноти, у якій перебуває навчальний заклад. Цей іспит включає поінформованість про історію краю, особливості соціально-економічного розвитку й етнічної різноманітності даної місцевості. Уміння будувати відносини із співтовариством (батьками дітей, громадськими, добровільними організаціями, населенням) повинні бути сформовані в студента – майбутнього педагогічного працівника в період проходження ним педагогічної практики. Оцінювання роботи студента в період практики включає, крім проведення уроків, і позаурочну роботу з батьками й навколишнім оточенням. Прикладом діяльності такого роду може служити організація студентом екологічних проектів на території громади із залученням

населення, допомога нужденним (інвалідам, людям похилого віку). Акредитація педагогічної установи, яка готує майбутніх педагогічних працівників, також враховує те, як навчальний заклад готує студентів до роботи з місцевим співтовариством. У такий спосіб відбувається побудова педагогічної взаємодії з регіоном.

РОЗДІЛ II. ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ В ДІЯЛЬНОСТІ «ДОШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ПРОСТОРУ ДЛЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ДІТЕЙ».

В Україні створена цілісна система навчально-виховної роботи з дітьми дошкільного і шкільного віку, нагромаджено значний досвід її проведення, постійно здійснюються заходи, спрямовані на її вдосконалення. На жаль, сьогодні система освіти України переживає важкі випробування в зв'язку з воєнною агресією Росії проти незалежної України і змушена оперативно і адекватно реагувати на нові виклики. В умовах воєнного стану виникають і впроваджуються нові форми навчально-виховної роботи з дітьми.

Починаючи з лютого 2022 року, тисячі сімей разом з дітьми вимушені були покинути своє постійне місце проживання через воєнні дії і виїхати за кордон, або в більш безпечні місця України, зокрема, Закарпатську область. Згідно інформації Служби у справах неповнолітніх, в Закарпатській області перебуває близько 50 тисяч внутрішньо-переміщених дітей. Частина сімей з дітьми отримала тимчасове помешкання в студентських гуртожитках ДВНЗ «Ужгородського національного університету». З ініціативи адміністрації закладу та спільній роботі з Карпатським фондом з Fondation de France, Міжнародним Вишеградським Фондом та ініціативи «Shelter Ukraine» в гуртожитку №3 був створений «Дошкільний навчальний простір для внутрішньо переміщених дітей». Тепер у дітей є сучасне зручне приміщення, де вони можуть гратися,

розвиватися, навчатися, адаптуватися. А в їхніх батьків з'явиться трохи вільного часу, щоб працювати чи займатися власними справами.

Відремонтовано приміщення, закуплено меблі, іграшки для розвитку, книги, телевізор, інтерактивні книги для вивчення англійської мови та навіть батут. Придбано все необхідне для творчого розвитку дітей (олівці, фломастери, альбоми, фарби, пластилін, різнокольоровий папір і картон та ін.). Тут перебувають діти віком від 3 до 6 років, з якими працюють педагоги-організатори та психолог. А також, для допомоги залучаються викладачі, аспіранти, магістри, студенти факультету суспільних наук УжНУ. Ці діти зазнали психологічного стресу, втратили рідну домівку, друзів, улюблені іграшки. Вони потребують особливої уваги, турботи, любові, індивідуального підходу [14].

Зміст навчально-виховного процесу з дітьми дошкільного віку визначається Базовим компонентом дошкільної освіти і реалізується відповідно до програми розвитку, навчання, виховання дітей «Українське дошкілля», що рекомендовано Міністерством освіти і науки України. Допускається одночасне використання варіативних програм, визначених Переліком програм, підручників та навчальних посібників, рекомендованих МОН для використання у загальноосвітніх навчальних закладах.

Основні аспекти змісту навчально-виховного процесу з дітьми дошкільного віку використовуються в діяльності «Дошкільного навчального простору для внутрішньо переміщених дітей» та інших подібних структур, створених в Україні під час війни спеціально для дітей-переселенців.

У навчально-виховному процесі використовуються такі основні форми організації дітей: спеціально організована навчальна діяльність (заняття), ігри, самостійна діяльність дітей (художня, рухова, мовленнєва, ігрова, трудова, дослідницька та ін.), індивідуальна робота, спостереження, екскурсії, походи, свята та розваги, гуртки тощо. Вони можуть бути організовані фронтально, підгрупами, індивідуально залежно від віку дітей, педагогічної мети,

матеріально-технічного забезпечення закладу, професійної майстерності педагога.

Основною формою організованої навчальної діяльності дітей дошкільного віку залишаються заняття з різних розділів програми (тематичні, комплексні, комбіновані, інтегровані, домінантні та ін.).

Тривалість спеціально організованої навчальної діяльності (заняття) для дітей раннього віку – до 10-15 хвилин, молодшого дошкільного віку – від 15 до 25 хвилин (5-6 групових занять на тиждень), старшого дошкільного віку – від 25 до 35 хвилин (7-8 групових занять на тиждень).

Під час складання розкладу занять необхідно враховувати їхнє домінуюче навантаження на дитину (психічне, фізичне, емоційне), передбачати раціональне чергування видів діяльності (розумова, рухова, практично-прикладна).

Організована навчальна діяльність дітей у формі занять планується переважно у першу половину дня. Елементи навчальної діяльності включаються також до інших форм роботи з дітьми (ігри, самостійна діяльність, індивідуальна робота, спостереження, чергування тощо).

Організовуючи навчальну діяльність, важливо систематично використовувати завдання із теорії розв'язання винахідницьких завдань, експериментально-дослідницької діяльності, проблемно-пошукові ситуації та інші методи і прийоми, що позитивно зарекомендували себе в сучасній дидактиці. Слід поєднувати вербальні, наочні і практичні методи, відводити належне місце продуктивним видам діяльності, в яких дошкільник здатен до самовираження і самореалізації (малювання, ліплення, конструювання, художня праця), а також мовленнєвій, руховій, музичній діяльності. З урахуванням різного рівня інтелектуального розвитку, відмінностей у спрямованості пізнавальних інтересів окремих дітей доцільно диференціювати роботу з ними на заняттях та у повсякденному житті, об'єднуючи дітей у підгрупи, добираючи для кожної з них навчальний матеріал різного змісту, складності та відповідні методи і прийоми.

З огляду на те, що провідною у дошкільному віці є ігрова діяльність, гра широко використовується у навчально-виховному процесі як самостійна форма роботи з дітьми та як ефективний засіб і метод розвитку, виховання і навчання в інших організаційних формах. Пріоритет надається творчим іграм (сюжетно-рольові, будівельно-конструктивні, ігри-драматизації та інсценівки, ігри з елементами праці та художньо-творчої діяльності) та іграм з правилами (дидактичні, інтелектуальні, рухливі, хороводні тощо) [15 – 17].

Педагогами-організаторами на півдня організовуються різні види ігор з урахуванням віку дітей, їхніх ігрових інтересів, місця проведення, змісту попередніх і наступних форм роботи, сезонних умов, ступеня фізичного та інтелектуального навантаження на дітей.

Самостійна діяльність дітей організовується в першій половині дня, поєднуються різні за змістовою направленістю її види (художня, рухова, мовленнєва, ігрова, трудова, дослідницька та ін.) та поступово залучаються до участі в них всі діти даної групи. Зміст та рівень самостійної діяльності дітей залежать від їхнього досвіду, запасу знань, умінь і навичок, рівня розвитку творчої уяви, самостійності, ініціативи, організаторських здібностей, а також від наявної матеріальної бази та якості педагогічного керівництва. Організоване проведення цієї форми роботи забезпечується як безпосереднім, так і опосередкованим керівництвом з боку вихователя.

Індивідуальна робота з дітьми як самостійна організаційна форма проводиться у вільні години (під час ранкового прийому, прогулянок тощо) в приміщеннях і на свіжому повітрі. Вона організовується з метою активізації пасивних дітей, додаткових занять з окремими дітьми (новенькими, тими, що часто пропускають заняття та інші причини).

Гуртки є додатковою організаційною формою освітнього процесу. Пропонується різне профільне спрямування гуртків: естетичного циклу (образотворчої діяльності, художньої праці, гри на музичних інструментах, хореографічні, вокальні, театральні), логіко-математичного циклу, англійська

мова для дітей та українська мова. Вони організуються з урахуванням інтересів та здібностей самих вихованців, запитів батьків, наявних матеріальних умов та кадрового забезпечення. Зміст гурткової роботи визначається авторськими програмами, які складаються керівниками гуртків на основі власної педагогічної діяльності, вивчення досвіду інноваційної діяльності, обов'язково узгоджується з освітньою програмою, затвердженою МОН України. Гурткові заняття проводяться у другій половині дня. Тривалість їх відповідає зазначеним вище нормам для навчальних занять, а періодичність проведення становить 2-3 рази на тиждень. Оптимальними є наповнюваність гурткових груп – до 10 осіб на одному занятті та відвідування однією дитиною одного гуртка в день.

Навчально-виховний процес організовується у розвивальному середовищі, яке утворюється сукупністю природних, предметних, соціальних умов та простором власного «Я» дитини. Практичні зусилля педагогів з його створення і використання підпорядковуються інтересам дитини та лініям її розвитку у різних сферах життєдіяльності. Розвивальний характер середовища забезпечується педагогічно виправданим використанням його можливостей і систематичним, цілеспрямованим його збагаченням. Середовище збагачується за рахунок не лише кількісного накопичення, а й через покращення якісних параметрів: естетичності, гігієнічності, комфортності, функціональної надійності та безпеки, відкритості до змін та динамічності, відповідності віковим та статевим особливостям дітей, проблемної насиченості тощо. Вихователі дбають про те, щоб діти вільно орієнтувалися у створеному середовищі, мали вільний доступ до всіх його складових, уміли самостійно діяти в ньому, дотримуючись норм і правил перебування в різних осередках та користування матеріалами, обладнанням.

Пріоритетного значення в навчально-виховному процесі сучасного дошкільного закладу набувають питання удосконалення системи виховання дітей раннього віку та перегляд підходів до підготовки дітей старшого дошкільного віку (5-6 річних) до систематичного навчання в школі.

Основним напрямком роботи з дітьми раннього віку (до 3 років) є забезпечення їх емоційного комфорту під час перебування у дитячому просторі, створення сприятливих умов для їх психічного і фізичного розвитку. Особлива увага надається розвитку сенсорних почуттів.

Формування готовності до систематичного навчання та шкільного життя дітей шестирічного віку актуалізується у зв'язку із переходом загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і тривалість навчання. З огляду на це, важливо враховувати особливості психофізичного розвитку шестирічних вихованців дошкільного навчального закладу. У центрі уваги постають завдання забезпечення дитині перед вступом до школи мінімально-освітнього ядра, що зробить особистість малюка життєво-компетентною, адаптованою і адекватно зорієнтованою в навколишньому середовищі, підготовленою до систематичного навчання. Мотиваційна, емоційно-вольова, комунікативна, фізична підготовка майбутніх першокласників, розвиток пізнавальних психічних процесів і мовлення, прищеплення елементарних навчальних умінь – пріоритетні напрямки роботи з дітьми старшого дошкільного віку.

Не слід механічно переносити в роботу з шестирічними дошкільниками зміст, форми і методи підготовки до школи та критерії визначення готовності до шкільного навчання, які застосовуються до семирічних дітей.

Актуальними у навчально-виховному процесі дошкільного закладу залишаються і такі традиційні напрямки, які сприяють здійсненню системного підходу до формування цілісної дитячої особистості: фізичне, розумове, естетичне, моральне, трудове виховання.

Пріоритетним питанням у вихованні дітей всіх вікових категорій залишається фізичне виховання. Його успіх залежить від правильної організації режиму дня, рухового, санітарно-гігієнічного режимів, всіх форм роботи з дітьми та інших чинників. Відмова від жорсткої регламентації в побудові режиму дня не дає право зловживати часом, відведеним на прогулянки, сон, харчування на користь занять та інших навчальних чи гурткових видів

діяльності. Руховий режим впродовж дня, тижня визначається комплексно, відповідно до віку дітей. Орієнтовна тривалість щоденної рухової активності малюків встановлюється в таких межах: ранній вік – до 2 – 3 годин; молодший дошкільний вік – до 3 – 4 годин; старший дошкільний вік – до 4 – 5 годин. Оптимізація рухового режиму забезпечується шляхом проведення різноманітних рухливих, спортивних ігор, вправ, занять з фізичної культури, самостійної рухової діяльності тощо. Особливого значення надається також оволодінню дітьми системою доступних знань про дотримання здорового способу життя, основ безпеки життєдіяльності.

Оволодіння рідною мовою і мовленням як найголовнішим засобом пізнання і специфічно-людським способом спілкування залишається одним з першочергових завдань у роботі з дітьми упродовж дошкільного дитинства. Навчання мови та розвиток мовлення спрямовується на формування у дітей лексичної, фонетичної, граматичної, діалогічної, монологічної та загальної комунікативної компетентності. Мовленнєві заняття слід проводити інтегровано, комплексно розв'язуючи поставлені завдання. Здійснювати поступовий перехід від суто репродуктивних дій дітей (повторень, наслідування зразка, переказів тощо) до продуктивних, творчих, що забезпечить своєчасне опанування дітьми мовних явищ, сприятиме розвитку словесно-логічного мислення на порозі шкільного навчання. Слід передбачати також розгортання навчально-мовленнєвої діяльності у повсякденному житті у формі мовленнєвих ігрових ситуацій, дидактичних ігор, самостійної художньо-мовленнєвої діяльності, індивідуальної роботи, творчих гуртків тощо, а також активне включення мовлення в предметну, ігрову, рухову, пізнавальну, образотворчу, театралізовану, музичну діяльність тощо. Особливої уваги потребує організація комунікативної діяльності (спілкування з однолітками і дорослими один на один, в підгрупах, колективі) у різноманітних життєвих ситуаціях як природних, так і штучно створюваних, імпровізованих.

Навчання дошкільників елементів писемного мовлення (письма і читання) теж має місце в навчально-виховному процесі, але не варто форсувати формування у дошкільників навичок власне письма і читання, адже це є головним завданням початкової школи. Більш адекватними можливостям і потребам дошкільного віку є розвиток дрібної моторики кистей рук, координації рухів очей і рук, фонематичного слуху, ознайомлення із словом і реченням, складом і звуком, буквами, навчання звукового аналізу і первинного поскладового злитого читання.

Естетичне виховання як таке, що сприяє розвитку природних нахилів, творчих здібностей, обдарувань, творчої уяви, фантазії також розглядається в контексті становлення дитячої особистості напередодні шкільного життя. Реалізація його завдань відбувається на основі широкої інтеграції і пронизує весь педагогічний процес в дошкільному закладі, охоплюючи різні форми роботи з дітьми (заняття, самостійна художня діяльність, свята, розваги, гуртки). В цих формах комплексно використовуються твори музичного, театального, літературного, образотворчого мистецтва в контексті загальнолюдської і національної культури. При цьому організовується цілеспрямоване педагогічне спілкування в середовищі мистецтва з метою введення дитини в певну історичну епоху, ознайомлення з національним колоритом, засобами художньої виразності, притаманним різним видам мистецтва (живопис, скульптура, архітектура, музика, хореографія, театр, література). Завершальним етапом інтегрованого процесу естетичного пізнання стає творча художньо-практична діяльність дошкільників (образотворча, театралізована, музична, літературно-художня).

Першочерговими завданнями морального розвитку дошкільників є пробудження гуманних почуттів особистості, формування морально-вольових якостей, ознайомлення із змістом і значенням моральних вимог, норм і правил поведінки, морально-етичними цінностями. Особливе значення надається громадянському вихованню з дошкільних років: прищепленню почуттів любові і поваги до рідних та близьких, інших людей, батьківської домівки, дитячого

садка, свого села, міста, інтересу та пошани до державних символів (прапор, герб, гімн), історичної і культурної спадщини українського народу, гордості за його досягнення та бажання долучитися до громадсько-корисних справ і значущих суспільних подій. Для цього використовується комплекс засобів педагогічного впливу (наочність, твори дитячої літератури, морально-етичні завдання, проблемні ситуації морального вибору, бесіди, творчі розповіді, ігри, тренінги та ін.) в різних видах діяльності впродовж усього часу перебування дітей у дошкільному навчальному закладі.

У багатокультурній Україні надзвичайно важливим є полікультурне виховання, яке доцільно починатися з дошкільного віку. У Законі України «Про дошкільну освіту» серед завдань, які повинна вирішувати дошкільна освіта, зазначено, що необхідно цілеспрямовано здійснювати виховання у дітей любові до України, шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної мови, регіональних мов або мов меншин та рідної мови, національних цінностей українського народу, а також цінностей інших націй і народів. Це питання набуває особливої актуальності в сучасних умовах, коли проти суверенної України була здійснена воєнна агресія з метою знищення української нації.

Основним завданням трудового виховання дітей дошкільного віку, як складової морального становлення, є формування емоційної готовності до праці, елементарних умінь і навичок в різних видах праці, інтересу до світу праці дорослих людей. Важливим аспектом є індивідуальний та диференційований підходи до дитячої особистості (врахування інтересів, уподобань, здібностей, засвоєних умінь, особистісних симпатій при постановці трудових завдань, об'єднанні дітей в робочі підгрупи тощо) й моральна мотивація дитячої праці.

Одним з важливих питань залишається виховання екологічної культури у дошкільників. Його розв'язання здійснюється у таких напрямках: формування реалістичних уявлень про явища природи, елементів екологічного світорозуміння, розвиток позитивного емоційно-ціннісного, дбайливого

ставлення до природного довкілля, прищеплення практичних вмінь доцільного природокористування. Ознайомлюючи дітей з природою, слід враховувати, що кожен регіон України має специфічні природно-географічні особливості. Вихователі повинні розширювати і поглиблювати власні знання і знання дітей про природу, побут, культуру, етнічні традиції своєї місцевості.

Потребами сьогодення продиктована необхідність тісніше інтегрувати родинне і суспільне дошкільне виховання, зберегти пріоритет родинного виховання, активніше залучати родини до участі у навчально-виховному процесі дитячого простору, психолого-педагогічної самоосвіти. З цією метою проводяться батьківські збори, консультації, бесіди та дискусії, гуртки, залучаються батьки до чергувань у дитячій кімнаті, до проведення свят, розваг, походів, екскурсій та ін. При виборі форм роботи дошкільного дитячого простору з родинами вихованців враховуються життєва компетенція, соціальний і освітній рівень батьків, батьківський досвід, кількість дітей в сім'ях та їхня стать, віковий склад і повнота родин, домінуюча роль матері чи батька та інші фактори. Батьки виступають не як експерти чи спостерігачі роботи педагогів, а в ролі їхніх рівноправних партнерів і союзників. Стосунки з ними будуються на засадах відвертості, взаєморозуміння, гуманності.

Значною проблемою в роботі з дітьми «Дошкільного навчального простору» є те, що переважна більшість з них розмовляють російською мовою, тому доводиться працювати і над формуванням навичок спілкування українською мовою. З цією метою працівники кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи відвідують «Дошкільний навчальний простір» разом зі своїми дітьми дошкільного віку, які спілкуються українською мовою. У спільних іграх діти-переселенці вивчають українську мову. Педагоги-організатори, психолог намагаються спілкуватися з дітьми як рідною для них російською мовою, так і українською. Також проводяться спеціальні ігри-вправи, спрямовані на засвоєння української мови. Наприклад, дітям показують якийсь добре знайомий їм предмет або його зображення на карточці і просять назвати. Діти

називають на російській мові. Педагог-організатор запитує, чи може хтось із групи назвати цей предмет на українській мові. Якщо ніхто не знає, педагог сам називає і просить дітей запам'ятати українські назви. Іноді гру ускладнюють; потрібно дати назву предмета російською, українською та англійською мовами.

До Дня української державності з дітьми була проведена гра-подорож «Моя рідна українська мова», яка спряла вивченню української мови. Під час гри дітям розповідали цікаві факти про рідну країну, дітки вчилися правильно вимовляти слова та вивчили декілька віршиків. Але найбільше дітям до вподоби співати сучасний хіт «Ой у лузі червона калина».

Найбільш впливовим чинником вивчення державної мови для внутрішньо-переміщених дітей стане україномовне оточення та мовна практика, спілкування на українській мові в дошкільному навчальному просторі та за його межами. Але найбільше ці діти потребують нашої уваги і щирої участі в їхньому, вже обпаленому війною, житті.

До Дня Незалежності України психолого-педагогічний колектив «Дошкільного навчального простору для внутрішньо-переміщених дітей» разом зі своїми вихованцями підготували дитяче розважальне свято. Дітки підготували вірші про рідний край, танцювальну руханку та пісні (гімн України, Ой у лузі червона калина, Україна переможе та ін.) [14].

Таким чином, заняття, спрямовані на розвиток психічних процесів, пізнавальної сфери, формування гуманних почуттів, комунікативних навичок дозволяють розширити знання дитини про світ, про людину в цьому світі, її можливості. Робота з дітьми базується на принципах комплексного вивчення особистості кожної дитини, гуманізму, індивідуального підходу, природовідповідності, зв'язку навчально-виховної роботи з життям.

ВИСНОВКИ

Останні десятиріччя характеризуються поширенням міграційних процесів у всьому світі., в тому числі й Україні, де внаслідок воєнної агресії з боку Російської Федерації спостерігається посилення як зовнішньої, так і внутрішньої міграції.

Мігранти – це специфічна категорія населення, яка перебуває в групі ризику і потребує допомоги і підтримки.

Однією з важливих проблем мігрантів є адаптація до нових соціально-культурних умов. Вченими США, де традиційно перебуває велика кількість мігрантів, виявлено, що основними факторами, які впливають на адаптацію мігрантів, є: вік, стать, освіта, особистісні характеристики, мотивація, очікування й життєвий досвід мігрантів, знання про нову культуру, ступінь подібності або відмінності між культурами; особливості культури, до якої належать мігранти; особливості країни перебування. Соціально-психологічна і педагогічна підтримка – один з основних факторів, що сприяє успішній психологічній адаптації і збереженню психічного здоров'я індивіда в процесі крос-культурних переміщень. Вона може надаватися друзями, знайомими, співвітчизниками, соціально-педагогічними працівниками.

Враховуючи американський досвід, вважаємо, що важливими завданнями підтримки неповнолітніх мігрантів в Україні є: обґрунтування концепції єдиного полікультурного освітнього простору як середовища соціально-педагогічної підтримки, захисту й реабілітації дітей; вивчення особливостей, сутнісних характеристик, визначення категорій наукового апарату, змісту шляхів функціонування полікультурного освітнього простору; виявлення контингенту дітей-мігрантів, проблем і причин, що ускладнюють їх адаптацію в культурному і освітньому середовищі; вивчення умов, факторів і шляхів соціалізації молоді, соціально-педагогічної адаптації, підтримки й захисту дітей-мігрантів; аналіз педагогічної спадщини адаптаційних освітніх систем для дітей-мігрантів у країнах Європи й Америки з метою створення інноваційних педагогічних концепцій адаптації і підтримки дітей-мігрантів; розробка змісту й методики

реалізації принципу синергетичного підходу в індивідуально-орієнтованих освітніх системах, що мають неоднорідний за національним складом контингент учнів, удосконалення вимог до підготовки соціально-педагогічних працівників для роботи в таких системах; посилення ролі родини, служб соціально-педагогічної допомоги в підтримці і захисті дітей-мігрантів; здійснення порівняльного аналізу досвіду закордонних країн, виявлення особливостей їх освітніх і соціальних програм підтримки дітей-мігрантів; розробка теоретичних основ педагогічної роботи з неповнолітніми мігрантами, що обґрунтовують методологічні основи і технології підтримки й захисту особистості учня-мігранта у полікультурному освітньому просторі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Mann A. Immigrants in American Life. Boston: Pearson Tducation 2007. 172p.
2. Olsen, L. Made in America: Immigrant students in our public schools. New York: New Press, 2007. 112 p.
3. Triandis H. C Culture and Social Behavior. N.Y.: McGraw Hill, 2004. 211 p.
4. Sleeter, C. Culture, difference and power. New York: Teachers College Press, 2001. 325 p.
5. Komarovsky M. The unemployed Man and his Family. New York, Octagon Books, 2001. 207 p.
6. Anderson J. Supporting the Invisible Minority. *Educational leadership*. 1997. Vol. 54. № 7. 65 - 71 p.
7. Allport. G. The Nature of Prejudice. Cambridge, MA: Addison-Wesley. 2001. 324 p.
8. HammerM., Bennet M. Measuring intercultural sensitivity. *International Journal of Intercultural Relations*. 2003. Vol. 27. P.421-447.
9. Loda C. The Inner World of the Immigrant Child. N.Y.: St. Martin's Press, 2005. 167 p.
10. Phinney, J.S., Rotheram, M.J. Children's Ethnic Socialization: Pluralism and Development. Beverly Hills: Sage Publications, 2003. 221 p.
11. Long D., Riegle R. Teacher Education. The key to Effective School Reform. Connecticut; London; Bergin and Garvey, 2002. 324 p.
12. Miller R. Major American higher education issues and challenges in the 21st century. London: Jessica Kingsley, 2009. 223 p.
13. Paterson C.H. Humanistic Education. N.Y. Harper and Row, 2003. 167 p.
14. Милян Ж.І., Смук О.Т. Особливості організації навчально-виховної роботи з внутрішньо-переміщеними дітьми: методичні рекомендації. Ужгород: УжНУ, 2022. 47 с.
15. Кубата Н.П. Гра як засіб формування соціальної компетентності дітей старшого дошкільного віку. *Молодий вчений*. Вип. 5(57), 2018, С. 53-57.
16. Завязун Т.В. Вплив ігрової діяльності на всебічний розвиток дитини-дошкільника. *Науковий часопис НПУ ім. М. Драгоманова*. вип.64, 2018. С. 93-96.
17. Тарасенко Г.С. Творчі ігри у виховній роботі з дітьми. К. «Слово», 2010. 320с.

Науково-методичне видання

Козубовська І., Милян Ж., Васьків С. Соціально-педагогічна робота з дітьми-мігрантами дошкільного і молодшого шкільного віку: зарубіжний і вітчизняний досвід (методичні рекомендації)

В авторській редакції

Підписано до друку .28.06. 2024. Формат 60х84/16.

Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 2

Наклад 100 прим. Віддруковано на різнографі.

Видавництво УжНУ «Говерла»

88000, м. Ужгород, вул. Капітульна, 18.

*Свідоцтво про внесення до державного реєстру видавців
виготівників, і розповсюджувачів видавничої продукції*

Серія 3т №32 від 31 травня 2006 року